

Galambos István

RÓMER FLÓRIS TERMÉSZETTUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA

A polihisztor bencés szerzetesnek a szélesebb értelemben vett nagyközönség előtti legismertebb műve *A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat* című munkája (Rómer 1860), mely egyazon évben két kiadást ért meg, s napjaink könyvkiadói számára is kurrens kiadvány. Előzménye a Győri Szemle 1859-es évfolyamában jelent meg „*Szűnnapi levelek. E. F. k...i lelkész barátomhoz*” címmel.¹ A folytatásokban megjelent „levelek” sikere és barátainak biztatása arra készíteti szerzőjét, hogy kétoldalnyi előszóval és 20 oldalnyi bevezetéssel kiegészítve könyv formában is megjelentesse. A remélt siker nem maradt el. Könyvére felfigyelt a Magyar Tudós Társaság, és levelező akadémiai tagsággal jutalmazta. A Bakony-könyv elolvasása során kibontakozik előttünk Rómer szerzteágazó érdeklődése, munkássága, mely a korabeli tudományok széles körét öleli fel a geológia, botanika, zoológia, mint természettudományi diszciplínákon keresztül a régészet, művészettörténet és történelem relikviáinak gyűjtéséig. Sokirányú — részben autodidakta módon szerzett — ismereteit összegezte a levelező tagsággal együtt járó akadémiai székfoglalójában, mely Magyarország középkori történeti földrajzával foglalkozik. (Rómer 1861) Ezek után meglepő, de életpályája ismeretében érthető, hogy e székfoglaló volt utolsó természettudományos munkája. Ezt követően huszonnyolc évig, a —haláláig— csak a társadalomtudományok köréből publikált. Hogy mi készítette erre, idézzük saját szavait, melyet halála előtt négy évvel, az 1885-ös Országos Régészeti Közgyűlés második napján — augusztus 4-én — levezető elnökként *Régészeti vallomások* címen mondott el:

„Az egyik fürkészeti utjában sz. László hermája volt a vizsgálódási tárgy, így szólt hozzám a magával minket ragadó falusi lelkész:² Hazánkban van elég természetbuvár, régészek nagyon is kevesen vagyunk; te valamikor felléptél e téren, térj át hozzánk s légy archeologussá!

Én és archeológus? Én, ki a természettant tanítottam, aztán öt évig könyvkötői munkával életemet tartottam fenn,³ én ki az újabb tudománytól egészen elmaradtam? De a zohori papnak lelkesítő szavai, annak minden ablakát elfoglaló cserépgyűjteményei, a kirándulás Szt.-Györgyre⁴ és vidékére tanulságos vezetése alatt, és én Vale-t⁵ mondék a gyűjtésnek, elajándékoztam gazdag természeti gyűjteményeimet s lettem régésszé.” (Rómer 1885)

A természettudományos érdeklődés kialakulása

Rómer Ferenc 15 éves korában 1830. október 16-án öltözik be a bencések ruhájába Pannonhalmán, kapja szerzetesi nevét, s lesz Flóris. Az újoncvet sikeresen kiállva 1831-től két évig Győrben, majd egy évig Bakonybélben végzi fi-

lológiai tanulmányait, melyek végeztével jogot nyer arra, hogy magyar és latin nyelvet oktasson. Pannonhalmán kerül kapcsolatba Guzmics Izidor (1786–1839) bencés szerzetessel, aki 1832-től a bakonybéli rendház apátja. Guzmics — aki teológus hallgatóként korábban természettudományi tárgyakat is tanult — vezeti be a 19 éves szerzetes növendéket a kertészkedés és a leíró természettudományok világába a bakonybéli apátság kertjében és rendszeres kirándulásaiakon a Bakonyban, melyről Rómer több helyen is megemlékezik könyvében. (Pl. Rómer 1860, 1–2.) Ezt követően négy évig teológiai tanulmányokat folytat Pannonhalmán, majd 1838. július 26-i pappá szentelését követően — megrendült egészségi állapota helyreállítása okán — egy éves szabadságot kap, melyet a tihanyi rendházban tölt el. Itt sem tétlenkedik, felkészül és sikeresen leteszi bölcsészdoktori szigorlatát, s szerzi meg tudományos fokozatát. De marad ideje arra is, hogy rajzolja és fesse az őt körülvevő tájat, tanulmányozza annak ásványait, ősmaradványait, növényeit és állatait.

Győri évek I. (1839–1845)

1839 szeptemberében munkába áll a bencés rend által fenntartott győri gimnáziumban, hogy a latin és magyar nyelvet oktassa diákjainak. Ez korántsem elégíti ki nyughatatlan szellemét, folytatja képzőművészeti tevékenységét, és látva a gimnázium természetrajzi szertárának szegényességét és rendezetlenségét, hozzáfog annak megújításához. Ilyen irányú hajlamát felismerve hamarosan felmentik a filológiai tárgyak tanításától és a természetrajz oktatást kapja feladatul. Folyamatos önképzéssel veti bele magát a munkába, gyűjti, határozza, konzerválja Győr vármegye növényzetét, gyarapítva a gimnázium szertárát és saját gyűjteményét. A növényvilággal kapcsolatos ismereteinek elmélyítésében Steltzner Nándor győri sótiszt van segítségére. Tanítványait — tanárának, Guzmics Izidornak a példáját követve — gyakran viszi tanulmányutakra, hogy a növény és állatvilágot ne a tanteremben, hanem a természetben tanulmányozzák. Az első év nehézségeit legyűrve fokozatosan belelendül a természetismereti tárgyak tanításába, s azt nagy kedvvel műveli, miközben szorgalmasan járja Győr környékét, a Bakonyt és a Fertőzugot. Gyűjtései — érthető okokból — elsősorban a nyári szünidőre esnek.

Pozsony, Királyi Feltanoda (1845—1848)

A tanításban, szertárgyarapításban elért sikerei visszhangra találnak, s előljárói 1845-ben a pozsonyi Királyi Feltanoda fizika, természetrajz és mezőgazdaszat nyilvános, rendes tanárának nevezik ki, miután az intézmény idősebb tanárai a megbízást nem vállalják. Rómer — önéletrajza szerint — nem törekedett szülővárosába, de engedelmességi fogadalma folytán állását el kellett foglalnia. Ismét szembekerül egy rendezetlen, szegényes szertárral, melyet már az iskolaév kezdete

előtt igyekeznek rendezni, lehetőség szerint gyarapítani. Ennek érdekében preparálni is tanul a Pesten élő Petényi Salamon Jánostól,⁶ aki a gerincesek tömését tudományos munkája elengedhetetlen részének tekintette, s zárkózott természete ellenére a preparálás iránt érdeklődőket minden módon támogatta. Rómer előadásait nem csak a diákok, de az akadémia más fakultásainak hallgatói látogatják, és az „evangelicum lyceumból” is jönnek érdeklődők. Ez, valamint Rómer szokatlan módszerei, kapcsolata a nem katolikus vallású tudósokkal kiváltják az idősebb tanártársak haragját, s feljebbvalói megtiltják a szerintük helytelen gyakorlatot. Rómer nem áll ellen, sajátos módszert választ: előadásait diktálással igyekezik unalmassá tenni, ez beválik, a vendéghallgatók fokozatosan elmaradnak.

A Duna jobb partján, a pozsonyi ligetben általa kialakított fűvészkert (*1. térkép*) — melyet a város haladó polgársága méltányolt, de irigyei nem — ugyancsak kiváltja utóbbiak ellenszenvét. Ezt fokozza az, hogy Rómer a fűvészkertben hetente nyilvános előadásokat is tart, melyet mindaddig folytat, míg felhagyására nem kényszerítik. A fűvészkert ma is létezik, a modern térképeken Janko Král’ szlovák költő nevét viseli (*2. térkép*). Itt kell megemlíteni, hogy míg a magyar visszaemlékezésekben kialakítását nevével kapcsolják össze, addig szlovák források szerint (N. N. 2015) ebben részt vett a pozsonyi születésű Endlicher István (1804–1849) orvos, történész és botanikus is.

1. térkép

A pozsonyi liget- fűvészkert a korabeli pontonhíddal szemben
a II. katonai felmérés térképlapján (1806-1869)
(Forrás: <http://mapire.eu/hu/map/collection/secondsurvey> 2015. 08.12)

2. térkép

A fűvészkert ma Janko Král' Park.
(Forrás: <http://google.hu/maps> 2015.08.12)

Az oktatásban elért sikerei, pozsonyi népszerűsége folytán felkérlik a kamaszodó József főherceg tanítására, melyből életre szóló rokonszenv és barátság alakul ki a mester és tanítványa között.

Pozsonyba helyeztetvén a gyűjtések helyszíne is változik, elsősorban a történelmi Pozsony vármegyét, a Kis-Kárpátok hegyeit járta, de testvérét felkeresve Magyarakimlén, továbbra is gyakori vendég a Fertő-tó környékén. 1846 és 1847 nyarán hosszabb útra indul, a Tátrát keresi fel. 1848 nyarán már csak keveset gyűjt, egyre inkább a magyar szabadságharc eseményei kötik le figyelmét, s 1848 őszén beáll katonának. Ezt megelőzően Pestre utazik, ahonnan Gratzl Józsefnek egy levelet ír, megindokolva elhatározását. Szívéhez nőtt gyűjteményeiről e levélben a következőket írja: „...Még gyűjteményeim sorsa aggaszt... Azokat szülővárosom intézeteinek hagyományozom...”⁷

A szabadságharc forgatagában az adományozásra azonban nem marad ideje. A világosi fegyverletétel előtt tizenegy nappal az általa vezetett század Debrecennél vereséget szenved. Rómer menekülni kényszerül, de elfogják, és 1849. november 24-én szülővárosában, Pozsonyban, vasbilincsben letöltendő nyolcvévi várfogságra ítélik. Elszállítása előtt 1849. december 6-án gyűjteményeit édesanyjára ruházza: „...bármely néven nevezendő összes könyv-, növény-, madár-, képgyűjteményemet stb., melyek jelenleg anyám házában vannak őrizet alatt...” (Bardoly 1988)

Novi Marof (Horvátország) 1856–1857

1854 április 24-én amnesztiával szabadul, Pozsonyba utazik, ahol szoros rendőri felügyelet alatt állva a várost sem hagyhatja el. Ez év őszén visszatér Pannonhalmára, hogy kiróják rá a rend önkényes elhagyásáért járó büntetést. „Öméltósága által ide⁸ diszponáltatott penitenciára, melyet bevégezve itt is hagyatott, s idejét igen hamarosan különféle állatok kitémése s kövek csigák s t. eff. keresésére fordítá” — írja Beély Fidél (1860 körül). Innen engedéllyel Pozsonyba megy, ahol József és István főhercegek birtokainak kezelőjénél, Szuborits Antalnál nevelői állást tölt be. 1856 tavaszán az Erdődy-család horvátországi birtokára, Novi Marof-ba távozik ugyancsak nevelői alkalmazásba (1. kép). Hampel szerint ő fedezi fel, vezeti be a tudományba a Remetinec határában (Novi Maroftól északra 2 km) gyűjtött halkövéleteket, valamint Radoboj híres miocén rovarfossilium lelőhelyét. (Hampel 1891) Utóbbi biztosan nem felel meg a valóságnak, mivel Oswald Heer már 1847-ben könyvet ír a radoboji miocén lelőhelyről. (Heer, O. 1847) Horvátországi tartózkodása során bejárja Novi Marof környékét, gyűjt és megfigyel. 1857-ben hagyja el az Erdődy-család birtokát, Magyarországra megy, majd röviddel azután visszatér Pannonhalmára. Bár rehabilitációja még nem teljes, de lehetőséget kap arra, hogy a Bencés Rend kőszegi gimnáziumában oktathasson. Hasonló érdeklődésű, a közgazdaságban magas tisztséget betöltő, friss kapcsolatai révén sikerül 1858-ban visszaszereznie a győri bencés gimnáziumba, ahol ismét természetrajzot oktat.

1. kép

Az Erdődy-család kastélya Novi Marof-ban (Horvátország)

(Forrás: <http://postcards.hungaricana.hu/hu/254435/> 2015.08.12)

Győri évek II. (1858–1861)

Újabb győri évei a szokott aktivitással teltek. Oktatott, gyűjtött és tudását, ambícióit ismét a város szolgálatába állította. Kialakította a mainál nagyobb kiterjedésű Honvéd-ligetet és folytatásában befásította a Vásárteret (3. térkép), melynek egy része ma a Bisinger József park. Meteorológia iránti érdeklődése hozta létre a győri, bakonybéli és pannonhalmi légtani észlelődet. Felfrissítette ismeretségét egykori iskolatársával Ipolyi Arnolddal, akinek hatására érdeklődése a régészet, művészettörténet felé fordult. 1859 nyarán és kora őszén bejárta a Bakonyt és a Dunántúl egy részét, élményeit irodalmi formában örökítette meg, melynek mintájául Ipolyi Arnold *Csallóközi uti-képek* címen névtelenül, a *Vasárnapi Újság* 1858-as évfolyamában megjelent cikksorozata szolgált. (Ipolyi 1858) A szünidei levelek tehát valójában nem levelek, hanem levélformába öntött útirajz.

A „Bakony útirajz” természettudományos adatai

Rómer 1859 augusztus 2-án indul bakonyi útjára, ennek során első lépésként felkeresi Zohorban élő barátját és mentorát, Ipolyi Arnoldot.

Rómer (1860) munkája alapján kísérletet tettem arra, hogy bakonyi expedíciója természettudományos gyűjtéseit körvonalazzam, anélkül azonban, hogy konkrét fajneveket említsek, s azokat párhuzamba állítsam a tudomány mai állása szerinti érvényes nevekkal. Az augusztus 2. – szeptember 27. között eltelt 57 napból 25-ben⁹ (44%) említ természettudományos megfigyelést, gyűjtést, adatot. Ér-

3. térkép

A győri vasútállomás és környéke a Vásártérrel Győr XIX. század közepi kataszteri térképén.

(Forrás: <http://mapire.eu/hu/map/collection/cadastral> 2015.08.12)

dekes, hogy ebből 21 napon közöl naponta egy-több alkalommal geológiai-paleontológiai (a napok vonatkozásában 84%), 8 alkalommal botanikai (32%) míg egy alkalommal rovarügyi megfigyelést (4%). Az összes említések, helyek száma 38, ebből 76,3% földtani, 21,1% növénytani és 2,6% rovarügyi megfigyelés, azaz a geológiai-öslénytani megfigyelések rögzítése magasan kiemelkedő. A Bakonyvidéken kívül átrándul a Vértes előterébe (Csákvár–Fornapuszta) is, ahol nagyszámú ősmaradványt gyűjt.

Rómer akadémiai székfoglaló előadása

A Bakony-könyv sikere (Rómer 1860) és Ipolyi Arnold támogatása révén a Magyar Tudós Társaság levelező tagnak választja. Székfoglaló előadását Magyarország középkori természeti viszonyairól írta. Előadásában ötvözi természettudományos-terepi ismereteit azokkal a történeti forrásokkal, melyeket a középkori oklevelek tanulmányozása során gyűjtött. Munkája nagyobb részét az utóbbiakból kinyert, növény- és állatnevekkel kapcsolatos felsorolások teszik ki, de ehhez felhasználja korábbi szerzők munkáit is. A székfoglaló előadás (Rómer 1861) egyben természettudományos munkálkodásának befejezését is jelenti. E hirtelen és egyértelmű váltást leginkább Hampel József szavaival adhatjuk vissza: *„Ő maga e tanulmányait már nem igen folytatta, bár a természetrajznak, mint közélettanodai tanár,¹⁰ ezután is néhány éven át híve volt. Irodalmi működését ezentúl teljesen az archaeológia vette igénybe és saját szerű tünemény, hogy a midőn a természettudósok hivatalosan körükbe fogadták (1860. okt. 9.), akkor szűnt ő meg végleg természetrajzi kutatásokkal foglalkozni, oly helyzet, melynek pár évvel utóbb azzal vetett véget, hogy a történettudományi osztályba lépett át (1864. jan. 19.), melynek azután élte végéig tagja volt.”* (Hampel 1891, 414.)

Rómer természettudományos gyűjteményeinek sorsa

Mai országhatárainkon belül igyekeztem — több-kevesebb sikerrel — gyűjteményeit nyomon követni.

Ásvány-kőzettani és paleontológiai gyűjtemény

Jelenleg a Rómer által gyűjtött anyagnak egyetlen példányát sem ismerjük. A Magyar Természettudományi Múzeum geológiai gyűjteményében nincs Rómer által gyűjtött példány. Geológus muzeológusaink közül Dr. Kecskeméti Tibor is próbálta felkutatni gyűjteményének részeit, de nem járt sikerrel. (Kecskeméti Tibor ex verb.) A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium szertárában található földtani gyűjtemény szakemberek által feldolgozott, de Rómer-gyűjtés itt sem található. (Dékány Ferenc ex verb.)

2 kép

Turritella rómeri Szóts syntypus példányai a Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytárából (Fotó: Galambos I.)

3. kép

A Turritella rómeri syntypus példányainak lelőhelycédulája Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytár

Növényteni gyűjtemény

Botanikai gyűjtései tekintetében már kedvezőbb a kép. Az emlékév előkészületei kapcsán több gyűjteményben bukkantam Rómer-lapokra. Ezek a következők:

- Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) Történeti Gyűjteményében egy jelenleg ismeretlen eredetű gyűjteményrészben 190 lapos anyagára találtunk, melyet sikerült feldolgozni. (Galambos – Schmidt 2015,)
- A Magyar Természettudományi Múzeum Carpato-Pannonica gyűjteményében is lehetnek Rómer-lapok. A több mint 700 000 lapos gyűjteménynek csak kis része (cca. 80 000 lap) van adatbázisba feldolgozva, utóbbiban egyetlen Rómer-lapra bukkantam, de szórványos további előfordulás nem kizárt.
- A Pannonhalmi Bencés Apátság herbáriumuma az 1960-as években a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Biológiai Intézet jogelődjének birtokába került, ahol elkülönítve kezelik. Átnézve cca. 340 herbárium lap a Rómer-gyűjtés.
- A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium szertárában cca. 100 lapnyi Rómer-gyűjtést őriznek. (Dékány Ferenc ex litt.)
- A szombathelyi Savaria Múzeum egy XIX. századi herbáriumából egy Rómer-lap került elő. (Balogh Lajos ex litt.)

Szerző Schmidt Dáviddal karöltve tervezi fenti gyűjtemények Rómer-lapjainak későbbi feldolgozását és közlését.

Zoológiai gyűjtemény

A geológiai gyűjteményrészhez hasonlóan jelenleg nem ismerünk Rómer Flóris által gyűjtött állattani anyagot.

Rómer Flóris tudományos elismerése

Linne binominális nevezéktanának bevezetése és elfogadása óta, a leíró természettudományok körében szokássá vált, hogy egyes tudósok munkásságának elismeréseként az utódok megörökítik nevét egy-egy általuk leírt faj nevében. Szóts Endre 1953-ban megjelent monográfiájában Rómer Flórisról egy tudományra új eocén puhatestű fajt nevezett el: *Turritella rómeri* Szóts néven (2–3. kép). (Szóts 1953)

JEGYZETEK

- ¹ A Szünnapi levelek 21 részben, 1859. szeptember 11-december 25. között jelentek meg, Ebenhöch Ferenc koroncói plébánosnak címezve.
- ² Ipolyi Arnold (szerző megjegyzése).
- ³ Börtönévei alatt (szerző megjegyzése).
- ⁴ Pozsonyszentgyörgy (szerző megjegyzése).
- ⁵ Búcsút (szerző megjegyzése).
- ⁶ Petényi Salamon János (1799–1855) magyar természettudós, zoológus, a magyar madártan és őslénytan megalapítója.
- ⁷ Németül, közli Kőhegyi – Rákóczi 1968, 144.
- ⁸ Értsd Bakonybélbe.
- ⁹ A mű gondos átolvasása során igyekeztem rekonstruálni a napokat, de mivel útirajza nem napokra osztott, ez csak részben sikerülhetett.
- ¹⁰ Budapest, Katolikus Főgimnázium (szerző megjegyzése).

IRODALOM

- BARDOLY István
1988 Rómer Flóris élete. *Műemlékvédelem* 32. 223–243.
- BEÉLY Fidél
(1860 körül) *Életem rajza 1807-től kezdve*. Kézirat. 82 lev. Pannonhalmi Főkönyvtár, Pannonhalmi.
- GALAMBOS István – SCHMIDT Dávid
2015 A magyar Természettudományi Múzeum Történeti Gyűjteményének (Collectio Historicae) Rómer Flóris által gyűjtött herbáriumi lapja. *Arrabona* 51. 23–44.
- HAMPEL, J.
1891 Emlébeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. (Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1891. márczius 23-iki összes ülésén.) In: *Emlébeszédek a M. T. Akadémia tagjairól*. 6. köt. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 401–464.
- HEER, Oswald
1847 *Die Insektenfauna der Tertiärgebilde von Oeningen und von Radoboj in Croatien*. Erster Theil: Käfer. Verl. Wilhelm Engelmann, Leipzig.
- [IPOLYI Arnold]
1858 Csallóközi úti-képek. *Vasárnapi Újság* 5. évf. 6-7, 17-18., 30-31, 40-42, 53-55, 77-79, 89-90, 99-102, 114-115, 126-127.
- KŐHEGYI Mihály – RÁKÓCZI Katalin
1968 Rómer Flóris levelei Gratzl Józsefhez, az olmützi és Josefstadti kazamatákból. *Arrabona* 10. 141–162.
- N. N.
2015 *História Sadu Janka Král'a*. <http://www.sadvohrozeni.sk> (2015. 09. 27.)

RÓMER Flóris

- 1860 *A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat.* Sauerwein Ny., Győr.
- 1861 Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban. Székfoglaló értekezés Römer Flóris levelező tagtól. (Olv. jún. 17-én 1861). *Magyar Akadémiai Értesítő.* A Matematikai és Természettudományi Osztályok Közlönye 2. 1860/1861. 287–385.
- 1886 Régészeti vallomások. Elnöki Beszéd az Országos Régészeti Közgyűlésen, 1885. augusztus 4. In: *Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve 1879/1885.* Budapest, 1886. 48–51.

SZÓTS Endre

- 1953 Magyarország eocén puhatestűi I. Gánt környéki eocén puhatestűek. *Geologica Hungarica, Series Paleontologica* 22. 1–238.

FLÓRIS RÓMER'S SCIENTIFIC WORK

At the beginning of his career as a teacher of Hungarian and Latin languages in the Benedictine Arch-Grammar School of Győr Flóris Rómer did not remained at the humanistic studies, but, possessing wider scale of interest, he began to enlarge the natural historical collection of the school, and soon he began to teach natural history as well. This interest of his helped to guide his early career (teaching natural history at school and at the Academy of Pozsony; his job as a private tutor at noble families; the compilation of “The natural historical and archaeological framework of the Bakony Mountains”). This latter helped him to become a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences. In his inaugural (1861) he summarised his natural historical results, but already from the perspective of the humanities: he presented the geographical conditions of the medieval Hungary. It was the swan song of his natural historical work: afterwards his interest was occupied by only historical, archaeological and art historical issues.

The present study reviews his scientific results encompassing the efforts of almost a generation-long period.

Dr. István Galambos